

О. В. СІНЬКЕВИЧ

Олена Василівна Сінькевич, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ФУНКЦІЇ ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Проблема детермінації функцій конституційного права як галузі права, визначення їх змісту та сутнісних характеристик, а також систематизації відповідних функцій залишається однією з найбільш актуальних проблем конституційно-правових досліджень в Україні та за кордоном. Це зумовлюється насамперед прагненням учасників конституційного процесу досягнути і реалізувати функціональний потенціал цієї галузі права для легітимізації динамічних трансформацій процесів, притаманних не лише вітчизняному, а й зарубіжному суспільству та державі.

Очевидним на сьогодні є й бажання різних українських наукових шкіл конституційного права завершити концепції, теорії та доктрини конституціоналізму, які без теоретико-методологічного обґрунтування діяльнісних характеристик конституційного права залишаються неповними. Помітним є й прагнення правознавців вийти за межі усталеної іще з радянських часів аксіоми про функції права як напрями впливу позитивного права на суспільні відносини, що є предметом регулювання тієї чи іншої галузі права.

З'ясування юридичної природи функцій конституційного права передбачає застосування різних методологічних принципів і методів. Знаково, що один із розділів монографії, присвяченої функціональним характеристикам права, містить підрозділ із красномовною назвою «Проблеми адекватності методології в застосуванні до питання про функціонування права»¹. Ця ж проблема постає й перед дослідниками функцій конституційного права України.

Для конструктивного розв'язання поставленої задачі, на наш погляд, доцільно використати евристичний потенціал порівняльно-правової методології правових досліджень. Адже, як зазначають професори О. Д. Тихомиров і С. Д. Гусарєв, «актуальність розвитку порівняння в юридичних науках зумовлена ускладненням і динамізмом як об'єкта пізнання – правової реальності, так і самого процесу наукового осмислення та його засобів»². Це твердження буде справедливим і щодо дослідження функцій конституційного права в контексті їх порівняння з функціями інших галузей права та методологічними підходами щодо виявлення сутності та змісту цих функцій.

Проблеми виявлення сутності, змісту та систематизації конституційного права, порівняно з питаннями ідентифікації функцій конституції, функцій норм конституційного права чи функцій конституційно-правової науки і освіти, залишаються на сьогодні мало дослідженими у вітчизняній юридичній науці. Хоча, слід зазначити, що окремі питання теорії функцій конституційного права України висвітлювалися в роботах Ю. Г. Барабаша, О. В. Марцеляка, В. Ф. Погорілка, О. В. Скрипнюка, В. Л. Федоренка, Ю. М. Тодики, В. М. Шаповала та ін.

Натомість проблеми співвідношення функцій конституційного права та інших галузей права, а також питання про виявлення спільного та розбіжного в теоретико-методологічних підходах до дослідження функцій права в різних галузевих науках, залишаються на сьогодні не дослідженими.

Мета наукової статті полягає у виявленні спільного та відмінного в теоретико-методологічних підходах вітчизняних і зарубіжних правознавців до визначення змісту та сутнісних ознак функцій різних галузей права та врахування позитивних здобутків вітчизняних досліджень при обґрунтуванні сутності категорії «функція конституційного права».

Однією з причин малодослідженості категорії «функція права» є її відносно пізнє формування в науці. Ця категорія була вперше запроваджена у науковий обіг відомим німецьким мислителем Г. В. Лейбніцем у другій половині XVII ст. в якості логічно-математичної категорії. Як відомо, Г. В. Лейбніц, проаналізувавши праці попередників із інфінітезимальної геометрії, тобто праці про питання дотичних до кривих, обґрунтував ідею «функції», тобто «похідної», що стала центральною концепцією математичного аналізу. Завдяки Г. В. Лейбніцу цей термін, починаючи із XVII–XVIII ст. ст., почав активно застосовуватися в фізиці, а також у природничих науках.

Пізніше К. Маркс і Ф. Енгельс подолали монополію точних і природничих наук на застосування згаданої категорії та одними із перших застосували категорію «функція» в сфері суспільних відносин. Зокрема, фундатори марксизму вживали категорію «функція» для позначення різних виявів соціальної активності. Так, загальновідомим є вислів К. Маркса: «Різноманітні суспільні функції – це є способи життєдіяльності, що змінюють один одного»³. Власне, саме завдяки обґрунтуванню класиками марксизму функціональності, як перманентної властивості суспільних відносин, категорія «функція» почала застосовуватися у теорії держави і права та в галузевих юридичних спочатку в колишньому СРСР, а потім у пострадянських республіках, включаючи й Україну.

Разом із тим було б хибним поєднувати витoki формування теорії функцій у праві виключно з представниками марксистської наукової школи. Слід врахувати, що К. Маркс і Ф. Енгельс не подарували своїм послідовникам монографій чи інших самостійних робіт, присвячених функціям права чи функціям суспільства, як предмета правового регулювання. Феномен популярності марксистського тлумачення категорії «функція» у суспільних науках радянських і пострадянських республік був зумовлений, як на наш погляд, насамперед тривалим домінуванням марксистської ідеології у ХХ ст. і її загальнозручним науково-понятійним апаратом.

Натомість на межі на початку ХХ ст. з'являються самостійні дослідження, присвячені функціям суспільства та функціям права. У тому числі й роботи як послідовників, так і противників марксизму. Насамперед необхідно згадати роботу Л. Й. Петражицького «Теорія права і державності в зв'язку з теорією моральності» (1909 р.). У ній цей фундатор психологічної школи права присвячує самостійні параграфи атрибутивній функції в праві; розподільчій (дистрибутивній) функції права; організаційній функції права; суспільній функції юриспруденції; функціям норм права та іншим проблемам функціонування й функціональності права.

Так, Л. Й. Петражицький визначав дві основні функції права: 1) розподільчу та 2) організаційну. «Атрибутивній природі правової психіки, – писав Л. Й. Петражицький, – відповідає функція наділення окремих індивідів і груп соціальними (такими, що залежать від поведінки членів суспільства один до одного) благами, зокрема дистрибутивна, розподільча функція в галузі народного (і міжнародного) господарства, функція розподілу частин родючої землі та інших засобів і знарядь виробництва та предметів споживання, загально господарських благ, між індивідами і групами»⁴.

Натомість організаційну функцію Л. Й. Петражицький пов'язував насамперед з державою і державною владою, яка є «не воля і не сила, взагалі не щось реальне, а емоційна проекція, емоційна фантазма; а саме, вона означає особливий вид приписуваних відомим особам прав». Але це не заважає мислителю зробити висновок про те, що «за функціями, здійснюваними суб'єктами верховної і підпорядкованих влад, прийнято розрізняти владу законодавчу (функція видання законів), судову (вирішення юридичних спорів з обов'язковою для обох сторін силою) і виконавчу (виконання законів і судових рішень, загально управління в межах загальних норм права і судових рішень)»⁵.

Більшість із вищенаведених поглядів Л. Й. Петражицького зберігають свою актуальність і нині. Хоча у пострадянській юридичній науці продовжують зберігатися традиції позитивізму, заснованого на марксистській світоглядній ідеології. Відповідно, функції права, включно з конституційним, прийнято диференціювати на а) загальносоціальні та б) спеціальні юридичні.

Цитована вище праця Л. Й. Петражицького – не єдина робота, в якій було започатковано теорію функцій права та їх соціальний аспект. Так, слід згадати роботу І. Карнера «Соціальні функції права», в якій вчений досліджує соціальні функції права в капіталістичній державі⁶. У іншій праці «Теорія капіталістичного господарства» колишній канцлер Австрійської республіки К. Реннер, фундатор австрійської школи марксизму, який знову очолив Австрію після Другої світової війни, виявив і охарактеризував низку функцій права – виробничу, розподільну, споживчу, організаційну, економічну, охороняючу та ін.⁷ Разом із тим у радянській юридичній науці проблеми функцій права в цілому та функцій окремих галузей права тривалий час не досліджувались.

Перші дослідження проблем функцій і функціонування права, на відміну від проблем функціонування держави, започатковуються лише в 70–80-х роках ХХ ст. у роботах таких радянських вчених, як М. Г. Александров, С. С. Алексєєв, А. М. Васильєв, Т. Н. Радько, Ю. Г. Ткаченко, І. Є. Фарбер та ін. До прикладу, Т. Н. Радько писав, що функції права є «св'язом» сутності права в суспільних відносинах. Самі ж функції права учений визначав як «зумовлені соціальним призначенням права основні напрями його впливу на суспільні відносини, – напрями, в яких відтворюється класова сутність, службова роль, цілі і завдання права»⁸.

Однак говорити про науковий прорив радянських учених у дослідженні функцій права, порівняно із уже згаданими дослідниками початку ХХ ст., не доводиться. Їх позиції отримали свій розвиток у роботах таких сучасних теоретиків права, як С. С. Алексєєв, М. І. Байтін, М. М. Вопленко, Г. В. Константинова, В. Л. Кулапова, О. Ф. Скакун та ін. Функції права в загальній теорії права визначаються переважно як основні, визначальні напрями юридичного впливу на суспільні відносини, які визначаються сутністю і соціальним призначенням права в житті суспільства, або ж як «зумовлені сутністю та соціальним призначенням права напрями його впливу на суспільні відносини»⁹.

Навіть відомий теоретик права С. С. Алексєєв обмежувався в своїх роботах констатацією того факту, що активна роль права виражається в його функціях, тобто, «напрямах правового впливу, що виражають роль права в організації (упорядкуванні) суспільних відносин»¹⁰. При цьому вчений виокремлює соціально-політичні та спеціально-юридичні функції права. Хоча з формально-догматичної точки зору лише останніх з них можна беззастережно віднести, власне, до функцій права.

Поширене нині в юридичній науці поняття функцій права, як основних (головних) напрямів і видів цілеспрямованого впливу права на відповідні суспільні відносини, не викликає заперечень щодо своєї конструкції та загально узгоджується з етимологією слова «функція» (*functio* – «здійснення, виконання»). У науці конституційного права популярним залишається визначення функцій цієї галузі права як «направів або видів впливу конституційного права на суспільні відносини»¹¹. Подібна рефлексія конституційно-правової науки на положення загальної теорії права про сутність і зміст функцій права не є оригінальною. Вона проявляється і в інших галузях юридичної науки.

Так, автори одного із останніх на сьогодні підручників з цивільного права України визначають функції цієї галузі права, як «напрями або види впливу правового регулювання на цивільно-правові відносини»¹².

Серед основних функцій цивільного права вчені виділяють наступні: а) регулятивну; б) охоронну; в) компенсаційну; г) превентивну.

Дещо відмінні теоретико-методологічні підходи до функцій права демонструють правознавці-фахівці з трудового права. На думку Н. І. Дейча, під функціями права слід розуміти забезпечення правовими засобами інтересів суб'єктів шляхом їх розмежування, стимулювання та захисту. При цьому функція права, її зміст, форма визначаються інтересами учасників процесу¹³.

Інший правознавець, М. М. Демидов, вважає, що функція – це вияв властивостей, а в деяких випадках і залежностей конкретного об'єкта чи/або його частин. Водночас під функціями трудового права М. М. Демидов пропонує розуміти «основні напрями правового впливу на трудові та інші, безпосередньо пов'язані з ними суспільні відносини, що забезпечують стабільність таких основ конституційного ладу, як визнання, дотримання і захист прав і свобод людини в сфері найманої праці, реалізації державної політики, спрямованої на створення умов, які забезпечують гідне життя й вільний розвиток людини»¹⁴.

Схожі погляди на категорію «функція права» обґрунтовуються на сьогодні й в інших галузевих науках. Обсяг наукової статті звужує можливість цитування всіх найбільш поширених поглядів українських і зарубіжних правознавців на функції адміністративного, фінансового, кримінального, цивільного, господарського, трудового та інших галузей права.

Звернемо увагу лише на усталеність науково логічної формули, яка застосовується в різних галузях права для визначення його функцій чи функцій. Це завжди: а) визначальна сутнісна характеристика галузі права як регулятора конкретного виду суспільних відносин (функціональність); б) дієвий (установчий, регулятивний, охороняючий *etc*) вплив галузі права на власний предмет правового регулювання – визначену систему суспільних відносин; в) цілеспрямований і структурований (вибірковий) вплив права на конкретні види (групи) суспільних відносин, які становлять галузевий предмет регулювання, що допомагає виокремлювати напрями і види функцій конкретної галузі права тощо. Можна також висловити гіпотезу, що функції галузі права є динамічним зв'язком, який поєднує систему цієї галузі з множинною та багаторівневою структурою предмета її правового регулювання.

Ці та інші сутнісні ознаки функції права загалом властиві й галузі конституційного права. Разом із тим конституційне право, на наш погляд, є найбільш багатофункціональною, інтегруючою галуззю права. Якщо взяти до уваги, що відповідні функції, так чи інакше, охоплюють всю конституційно-правову діяльність і отримують своє продовження в правах та обов'язках людини і громадянина; правах народу, національних меншин і корінних народів; правах громадянського суспільства та правах і обов'язках інститутів громадянського суспільства; повноваженнях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, то можна говорити про десятки тисяч функцій і субфункцій конституційного права. У цьому сенсі слід погодитись із В. Ф. Мелашенком, який писав: «Багатство змісту, складність суспільних відносин обумовлює багатоплановість функцій, їх інтравертну і екстравертну спрямованість»¹⁵.

Також можна погодитись і з В. Л. Федоренком, що функції конституційного права України, тобто основні напрями і види його впливу на суспільні відносини, поширюються на всі або більшість сфер суспільного та державного життя України – політичну, економічну, соціальну, культурну (духовну, ідеологічну), екологічну, інформаційну, зовнішньополітичну тощо, тісно пов'язані з ними сфери. До того ж, як стверджує вчений, «конституційне право є багатофункціональною галуззю права, її функції є майже тотожними до функцій національного права загалом»¹⁶.

Важливою, відмінною від функцій інших галузей права, є й домінуюча установча функція конституційного права, що отримують свій прояв і розвиток у функціях конституції. Нами уже обґрунтовувалось положення про те, що функції Конституції України – це насамперед взаємоузгоджена система шляхів і способів утвердження цінностей конституціоналізму та досягнення мети і завдань конституційно-правового регулювання.

Тобто, функціями Основного Закону є цілеспрямована та системна трансформація юридичної моделі конституційної держави і громадянського суспільства в дієву модель конституційних правовідносин у системі «людина – суспільство – держава» через відповідні правотворчі та правозастосовні механізми¹⁷. Хоча, звичайно ж, функції конституції в своїй сукупності є вужчими за систему функцій конституційного права.

Отже, аналіз генезису категорії «функція права» і порівняння її змісту в конституційному праві та у різних галузевих науках, дає змогу дійти висновку, що функція конституційного права – це самостійний напрям цілеспрямованого трансформаційного впливу норми конституційного права на конкретний вид чи групу суспільних відносин, які виступають предметом конституційного права, з метою утвердження конституційних прав і свобод людини, верховенства права і демократії та забезпечення конституційного правопорядку.

Функція конституційного права є абстрактною науковою категорією, в якій закладено розуміння ідеальної діяльнісної характеристики цієї галузі права. Разом із тим функціональність конституційного права забезпечується множинністю систематизованих функцій, які відтворюють його системний, кратний і цілеспрямований характер.

Порушена в цій статті проблематика щодо співвідношення функцій конституційного права з іншими галузями права потребує свого подальшого дослідження. Адже порівняльно-правовий аналіз результатів дослідження одних і тих самих проблем у конституційному праві та у різних галузях юридичної науки, на нашу думку, допомагає знайти нові та нестандартні напрями розвитку конституційно-правової думки, відмовитись від беззастережного запозичення категорій загальної теорії права в українську конституційно-правову думку.

¹ Малахов В. П. Функциональная характеристика права: вопросы методологии : моногр. / В. П. Малахов, А. С. Палазян. – М. : Моск. ун-т МВД России, 2009. – 232 с. – С. 8–28.

² Правова доктрина України : у 5 т. / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція. – 976 с. – С. 227.

³ Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс, Ф. Энгельс : соч. ; 2-е изд. – М. : Госиздат, 1960. – Т. 1. Книга 1: Процесс производства капитала. – 907 с. – С. 499.

⁴ Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л. И. Петражицкий // Петражицкий Л. И. Выбранные работы : у 2 кн. / уклад. І. С. Гриценко, В. А. Короткий ; за ред. І. С. Гриценка. – К. : Либідь, 2011. – Кн. 2. – 544 с. – С. 133–134.

⁵ Там само – С. 141, 152.

⁶ Карнер И. Социальные функции права / И. Карнер ; под ред. : Я. А. Берман ; пер. : Л. В. Геркан. – М., Петроград : Госиздат, 1923. – 133 с.

⁷ Реннер К. Теория капиталистического хозяйства. Марксизм и проблема социализирования / К. Реннер ; пер. Г. Б. Гермаидзе. – М., Л. : Изд-во ГИЗ, 1926. – 336 с.

⁸ Радько Т. Н. Методологические вопросы познания функций права / Т. Н. Радько. – Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1974. – 151 с. – С. 13, 111.

⁹ Константинова А. В. Формы осуществления функций права : дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Константинова. – Челябинск, 2014. – 179 с. – С. 20.

¹⁰ Алексеев С. С. Общая теория права : учеб. / С. С. Алексеев. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Из-во «Проспект», 2008. – 576 с. – С. 131.

¹¹ Погорілко В. Ф. Вибрані праці. До 75-річчя від дня народження / В. Ф. Погорілко ; відп. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученко. – К. : Юридична думка, 2013. – 423 с. – С. 86.

¹² Цивільне право України : Загальна частина / за ред. проф. І. А. Бірюкова і Ю. О. Заїки. – К. : Алерта, 2014. – 510 с. – С. 20.

¹³ Дейч Н. И. Функции трудового права : дис. ... канд. юрид. наук / Н. И. Дейч. – Томск, 2006. – 223 с. – С. 6.

¹⁴ Демидов М. М. Функции российского трудового права : дис. ... канд. юрид. наук / М. М. Демидов. – М., 2012. – 31 с. – С. 19–20.

¹⁵ Мелашенко В. Ф. Основы конституционного права Украины : курс лекций для студ. юрид. вузов і факультетів / В. Ф. Мелашенко. – К. : Вентурі, 1995. – 240 с. – С. 203.

¹⁶ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. / В. Л. Федоренко ; Національна академія державного управління при Президентіві України. – К. : Ліра, 2016. – 616 с. – С. 12.

¹⁷ Сінькевич О. В. Функції Конституції України і функції конституційного права: співвідношення та взаємодія / О. В. Сінькевич // Актуальні проблеми державно-правового розвитку України у контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Конституції України (м. Запоріжжя, 23–24 червня 2016 р.) / редкол. : С. К. Бостан (відп. ред.), Р. М. Макасова, Ю. В. Філей. – Запоріжжя : Просвіта, 2016. – С. 145–149. – С. 147.

Резюме

Сінькевич О. В. Функції конституційного права та функції інших галузей права: порівняльно-правовий аналіз.

Стаття присвячена дослідженню сутності та змісту категорії «функції конституційного права» через її зіставлення з усталеними підходами до детермінації функцій права в інших галузях права. Аналізуються витоки теорії функцій права в дослідженнях українських і зарубіжних правознавців, а також причини малодослідженості відповідної проблематики в юридичній науці. На основі аналізу змісту категорій «функція права» в цивільному, трудовому та інших галузях права обґрунтовуються теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «функції конституційного права», виявляються її сутнісні ознаки.

Ключові слова: функція права, функція конституційного права, функції галузей права, функціонування конституційного права, дослідження функцій конституційного права.

Резюме

Сінькевич О. В. Функции конституционного права та функции других отраслей права: сравнительно-правовой анализ.

Статья посвящена исследованию сущности и содержания категории «функции конституционного права» через ее сопоставление с традиционными подходами к детерминации функций права в других отраслях права. Анализируются истоки теории функций права в исследованиях украинских и зарубежных правоведов, а также причины недостаточного исследования соответствующей проблематики в юридической науке. Исходя из анализа содержания категории «функция права» в гражданско-М., трудовом и других отраслях права обосновываются теоретико-методологические подходы к определению категории «функции конституционного права», выявляются ее сущностные признаки.

Ключевые слова: функции права, функции конституционного права, функции отраслей права, функционирование конституционного права, исследование функций конституционного права.

Summary

Sinkevych O. The functions of Constitutional Law and other fields of law: comparative and law analysis.

The article is devoted to the research on the core of the term «Constitutional Law and its functions». The research is based on the comparison with the traditional law function and other law fields. It's based on the Ukrainian and other countries law scientists works. According to the analysis of civil, labour and other fields of law. It's found the determination of the term «Constitutional law and its functions».

Key words: the functions of the law, the functions of Constitutional law, the functions of fields of the law, Constitutional law process, the researches of the Constitutional law functions.